

Γιώργος Αλογοσκούφης, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

2. Από την Απελευθέρωση στον Εμφύλιο, 1944-1949

Διαφάνειες Διάλεξης στο μάθημα
Διάρθρωση και Προβλήματα της
Ελληνικής Οικονομίας

Πόλεμος, Κατοχή και Αντίσταση, 1940-1944

Τα χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της κατοχής σημάδευσαν βαθιά την Ελληνική οικονομία και κοινωνία. Παρά το ότι στο τέλος του πολέμου, η Ελλάδα ήταν στο στρατόπεδο των νικητών, οι πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες του πολέμου ήταν ολέθριες.

Η κατοχή της χώρας από τα εχθρικά στρατεύματα επέφερε ολοκληρωτική κατάρρευση του κράτους, των θεσμών και της οικονομίας προκαλώντας ένα πρωτοφανή λιμό και έναν εξίσου πρωτοφανή υπερπληθωρισμό. Η περίοδος αυτή οδήγησε επίσης σε δραματική μείωση και μία πρωτοφανή αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου και νέες ιδεολογικές, κοινωνικές και πολιτικές διαιρέσεις.

Δεδομένου ότι οι δυνάμεις κατοχής είχαν επιδοθεί σε μία άνευ προηγουμένου οικονομική λεηλασία της χώρας, κατά τη διάρκειά της αναπτύχθηκε μία εκτεταμένη 'μαύρη αγορά' αλλά και ένα σύστημα 'κοινωνικής διανομής' απαραίτητων αγαθών όπως τα τρόφιμα, το οποίο σε μεγάλο βαθμό διαχειριζόνταν ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός και άλλες φιλανθρωπικές οργανώσεις ιδιωτών που αντικατέστησαν το κράτος. Σταδιακά το σύστημα αυτό περιήλθε στον έλεγχο των αντιστασιακών οργανώσεων.

Η οικονομία της χώρας κατέρρευσε. Το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ μειώθηκε κατά περίπου το ένα τρίτο στην περίοδο αυτή, και το 1945 βρισκόταν χαμηλότερα ακόμη και από τα επίπεδα του 1833.

Μετά την εισβολή των Γερμανών στην Ελλάδα, την κατάρρευση του μετώπου και την τριπλή κατοχή που ακολούθησε, οι φορείς του επίσημου κράτους, ο Βασιλιάς Γεώργιος Β' και η κυβέρνηση, διέφυγαν στο εξωτερικό. Στο εσωτερικό εγκαταστάθηκε μία κατοχική κυβέρνηση 'δοσιλόγων' η οποία δεν είχε καμμία αξιοπιστία. Παράλληλα, άρχισαν να αναπτύσσονται, κυρίως στις μεγάλες πόλεις και στα δύσβατα ορεινά, αντιστασιακές οργανώσεις. Αρχικά η δημιουργία τους υπήρξε προϊόν αυθόρμητων ενεργειών μεμονωμένων πολιτών ή μικρών ομάδων πολιτών, αλλά σύντομα πήραν τη μορφή μεγαλύτερων οργανώσεων, οι οποίες ενισχύθηκαν υλικά και οικονομικά από τους Βρετανούς. Ανάμεσα σε αυτές, σύντομα κυριάρχησε το επί χρόνια εκτός νόμου Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, μέσω των αντιστασιακών οργανώσεων που δημιούργησε, το Ε.Α.Μ και τον ένοπλο βραχίονά του τον Ε.Λ.Α.Σ.

Ο Εμφύλιος Πόλεμος

Ανάμεσα στα άλλα δεινά που προκάλεσαν ο πόλεμος και η κατοχή, ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στο ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου ο οποίος στην ουσία ξεκίνησε κατά τη διάρκεια της κατοχής, αλλά εντάθηκε μετά την απελευθέρωση του 1944.

Η εμφύλια αυτή σύρραξη μεταξύ των αντιστασιακών οργανώσεων του Κ.Κ.Ε, των αντιστασιακών φορέων που εκπροσωπούσαν τις υπόλοιπες πολιτικές δυνάμεις και, μετά την απελευθέρωση, μεταξύ του Ε.Α.Μ και του Δημοκρατικού Στρατού από τη μία, και των κυβερνητικών Σωμάτων Ασφαλείας και του ελληνικού στρατού από την άλλη, διήρκεσε με μικρά διαλείμματα μέχρι το 1949 και προκάλεσε τεράστιο επιπλέον κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό κόστος.

Διακύβευμα του ήταν το εάν η Ελλάδα θα γινόταν ένα κομμουνιστικό κράτος, κατά τα πρότυπα της Σοβιετικής Ένωσης, ή εάν θα παρέμενε μία μικτή οικονομία της αγοράς στη βάση ενός δημοκρατικού κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, κατά τα πρότυπα της Βρετανίας, των Η.Π.Α και των χωρών της Δυτικής Ευρώπης, όπως και τελικά συνέβη.

Η εμφύλια σύρραξη επιβράδυνε την προσπάθεια σταθεροποίησης και ανασυγκρότησης των θεσμών, του πολιτικού συστήματος και της οικονομίας και υπήρξε καθοριστική για τις μεταπολεμικές κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις. Για μία ακόμη φορά η ελληνική κοινωνία χωρίστηκε στα δύο, με αρνητικές συνέπειες που εξακολούθησαν να υφίστανται για ένα μεγάλο μέρος της μεταπολεμικής περιόδου.

Η Απελευθέρωση και η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας

Στις αρχές Οκτωβρίου 1944, η κατοχή τερματίστηκε και στις 18 του ίδιου μήνα έφτασε στην Αθήνα η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας με Πρωθυπουργό τον Γεώργιο Παπανδρέου.

Μετά τη Συμφωνία της Καζέρτας (Caserta) που είχε υπογραφεί στις 26 Σεπτεμβρίου 1944, με τη διαμεσολάβηση των Βρετανών, στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας συμμετείχαν όλες οι πολιτικές δυνάμεις της χώρας, των αντιστασιακών οργανώσεων Ε.Α.Μ και Ε.Δ.Ε.Σ συμπεριλαμβανομένων. Σκοπός της συμφωνίας αυτής ήταν να καθορισθούν θέματα σχετικά με τη δράση, τον έλεγχο και/ή τον αφοπλισμό των ένοπλων σωμάτων αντίστασης που είχαν δημιουργηθεί κατά τη διάρκεια της Κατοχής στον ελληνικό χώρο, προκειμένου η χώρα να οδηγηθεί στην ομαλότητα, μετά την απελευθέρωση.

Οι τεράστιες καταστροφές που είχαν προξενήσει ο πόλεμος και η τριπλή κατοχή έκαναν επιτακτική τη λήψη συντονισμένων μέτρων για την ανασυγκρότηση του κράτους και της οικονομίας. Τα προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπιστούν ήταν τεράστια. Ο επισιτισμός, η ένδυση και η στέγαση μεγάλου μέρους του πληθυσμού, η οργάνωση της παραγωγής, το πολιτειακό, η καταστολή του πολιτικού και του κοινού εγκλήματος και η επιβολή της δημόσιας τάξης, η διεκδίκηση της ενσωμάτωσης περιοχών όπως η Βόρειος Ήπειρος, τα Δωδεκάνησα και η Κύπρος, η ενίσχυση της εθνικής άμυνας και το πρόβλημα της διευθέτησης των διεθνών πολιτικών και οικονομικών σχέσεων της χώρας.

Το ζήτημα της τιμωρίας των συνεργατών των κατακτητών και η μεθόδευση του αφοπλισμού των ανταρτών είχαν τεθεί πριν ακόμη την απελευθέρωση. Η Συμφωνία της Καζέρτας υπέτασσε όλες τις ελληνικές δυνάμεις (εθνικό στρατό και ανταρτικές ομάδες) υπό συμμαχική διοίκηση και συγκεκριμένα τον Βρετανό στρατηγό Σκόμπυ (Scobie). Για το πολιτειακό είχε συμφωνηθεί ότι θα λυνόταν με ελεύθερο δημοψήφισμα αμέσως μόλις το επέτρεπαν οι συνθήκες, χωρίς όμως να καθοριστεί σαφώς ο χρόνος. Σε αυτό το πλαίσιο, ο εξόριστος Βασιλιάς Γεώργιος Β' είχε πειστεί ώστε να δεσμευτεί να μην επιστρέψει στη χώρα πριν ο λαός αποφασίσει ρητά για τη μορφή του πολιτεύματος που επιθυμούσε. Παρά τις αντιρρήσεις του, με παρότρυνση και των Βρετανών, ο μονάρχης τελικά δέχτηκε να παραχωρήσει την αντιβασιλεία στον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό. Για το ζήτημα της δίκης των δωσίλογων και συνεργατών, συμφωνήθηκε αυτή να ξεκινήσει στα μέσα Δεκεμβρίου.

Η Απελευθέρωση, 18 Οκτωβρίου 1944

Τα ‘Δεκεμβριανά’ και η Συνθήκη της Βάρκιζας

Το ζήτημα που τελικά οδήγησε στην κρίση ήταν ο αφοπλισμός των ανταρτών προς δημιουργία εθνικού στρατού. Το θέμα αυτό θα μπορούσε να καθορίσει αποφασιστικά την κατανομή της εξουσίας μεταξύ του Ε.Α.Μ και των υπολοίπων πολιτικών δυνάμεων. Η διαφωνία γύρω από το ζήτημα αυτό οδήγησε στην παραίτηση των υπουργών του Ε.Α.Μ από την κυβέρνηση στις 2 Δεκεμβρίου 1944, και στα αιματηρά επεισόδια της 3ης Δεκεμβρίου, κατά τη διάρκεια ενός συλλαλητηρίου του Ε.Α.Μ στην πλατεία Συντάγματος το οποίο είχε απαγορευθεί από την κυβέρνηση. Στο συλλαλητήριο αυτό υπήρξαν αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ αστυνομίας και διαδηλωτών. Την επόμενη μέρα, στις 4 Δεκεμβρίου, πραγματοποιήθηκε γενική απεργία που είχε προκηρύξει το Ε.Α.Μ από τις 2 Δεκεμβρίου και τελέστηκε η κηδεία των θυμάτων του συλλαλητηρίου.

Από την επόμενη ημέρα ξεκίνησαν οι πρώτες ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ του Ε.Λ.Α.Σ και των κυβερνητικών και βρετανικών δυνάμεων που είχαν μεταφερθεί στην Αθήνα. Μεγάλο μέρος της Αθήνας, όπως και σχεδόν όλη η υπόλοιπη Ελλάδα στην πράξη ήταν υπό τον έλεγχο των ένοπλων ομάδων του Ε.Λ.Α.Σ. Οι εχθροπραξίες στην Αθήνα, οι οποίες ήταν ιδιαίτερα σφοδρές, τερματίστηκαν με ανακωχή στις 11 Ιανουαρίου 1945.

Μετά το ξέσπασμα των Δεκεμβριανών, υπό την πίεση των Βρετανών, ο Βασιλιάς Γεώργιος Β' δέχθηκε να παραμείνει στο Λονδίνο, έως ότου υπάρξει δημοψήφισμα αναφορικά με το πολιτειακό. Ως Αντιβασιλέας ορκίστηκε στις 31 Δεκεμβρίου 1944 ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, μετά την ορκωμοσία του οποίου η κυβέρνηση Παπανδρέου παραιτήθηκε. Νέος πρωθυπουργός ορίστηκε από τον Δαμασκηνό ο Νικόλαος Πλαστήρας, ο οποίος ανέλαβε στις 3 Ιανουαρίου 1945, ενώ οι συγκρούσεις που είχαν ξεκινήσει με τα Δεκεμβριανά συνεχίζονταν.

Στις 12 Φεβρουαρίου 1945 υπογράφηκε μεταξύ της κυβέρνησης Πλαστήρα, που είχε αναλάβει στο μεταξύ, και του Ε.Α.Μ η συνθήκη της Βάρκιζας. Αυτή προέβλεπε, μεταξύ άλλων, τον αφοπλισμό του Ε.Λ.Α.Σ, αποκατάσταση πολιτικών ελευθεριών, αμνηστία των πολιτικών αδικημάτων, λύση του πολιτειακού με δημοψήφισμα και διενέργεια εκλογών. Η συμφωνία εφαρμόστηκε μόνο εν μέρει με ευθύνες και των δύο μερών.

Συλλαλητήριο 4 Δεκεμβρίου 1944

Οδομαχίες στην Αθήνα, Δεκέμβριος 1944

Πρώτες Προσπάθειες Οικονομικής Σταθεροποίησης

Από τις πρώτες ημέρες της απελευθέρωσης, μαζί με τα Βρετανικά στρατεύματα, κατέφθασαν στην Αθήνα Βρετανοί αξιωματούχοι για να συνδράμουν την κυβέρνηση στην προσπάθεια επίλυσης των οικονομικών προβλημάτων, που αντιμετώπιζε η χώρα. Στα τέλη Οκτωβρίου, συγκροτείται μία επιτροπή πολιτικών και οικονομικών εμπειρογνομόνων, που συνέρχεται καθημερινά στη Βρετανική πρεσβεία με σκοπό την κατάστρωση ενός προγράμματος οικονομικής σταθεροποίησης.

Μετά από ολοήμερες συναντήσεις με την κυβέρνηση και τη Διοίκηση της Τράπεζας, το απόγευμα της 8ης Νοεμβρίου 1944, οι Βρετανοί εμπειρογνώμονες κατέληξαν σε ένα πρώτο σχήμα νομισματικής μεταρρύθμισης. Έδωσαν έμφαση στην αναγκαιότητα περικοπής των δημοσίων δαπανών, αύξησης των φορολογικών συντελεστών και έκδοσης εσωτερικού χρέους. Για τη συγκράτηση της νομισματικής κυκλοφορίας θεσπίστηκε ανώτατο όριο (2 δισ. νέες δραχμές) προκαταβολών και πιστώσεων της Τράπεζας προς το Δημόσιο. Επιπλέον, για την επανάκτηση της εμπιστοσύνης προς το εγχώριο νόμισμα, αποφασίστηκε η εισαγωγή νέας δραχμής.

Η νέα δραχμή ορίστηκε ίση με 50 δισ. παλαιές δραχμές και ετέθη σε κυκλοφορία στις 11 Νοεμβρίου 1944. Η συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής ως προς την αγγλική στρατιωτική λίρα (British Military Authority, BMA) καθορίστηκε στις 600 δραχμές. Και τα δύο νομίσματα, τόσο η νέα δραχμή όσο και η αγγλική στρατιωτική λίρα, αποτελούσαν νόμιμη νομισματική κυκλοφορία (legal tender). Καθιερώθηκε, επίσης, η μετατρεψιμότητα από την Τράπεζα της Ελλάδος της νέας δραχμής, για χρηματικό ποσό άνω των 12 χιλιάδων δραχμών, σε αγγλικές στρατιωτικές λίρες, στην επίσημα καθοριζόμενη ισοτιμία.

Η εισαγωγή της νέας δραχμής δεν αποτέλεσε επιτυχές υπόδειγμα νομισματικής μεταρρύθμισης. Το κυριότερο μειονέκτημά της ήταν ότι δεν προβλέφθηκε η εξαίρεση των προπολεμικών δανείων από την ανταλλαγή 1 νέας δραχμής προς 50 δισ. παλαιές, με συνέπεια να υπάρξει σημαντική επιπλέον αναδιανομή του πλούτου εις βάρος των ομολογιούχων του δημοσίου και, το κυριότερο, να εκμηδενιστεί, μαζί με το δημόσιο χρέος, και μεγάλο μέρος των αποταμιεύσεων του αποταμιευτικού κοινού. Η επίπτωση αυτή της νομισματικής μεταρρύθμισης ενίσχυσε τη δυσπιστία του κοινού προς τα χρεόγραφα του Δημοσίου και το χαρτονόμισμα, με αποτέλεσμα την πλήρη απροθυμία διακράτησης δραχμών. Όπως είναι φυσικό, σημειώθηκε μία νέα φυγή προς το χρυσό. Οι ιδιωτικοί φορείς στράφηκαν και πάλι στη χρυσή λίρα, ως το κυριότερο μέσο αποθεματοποίησης πλούτου και το πιο αξιόπιστο μέτρο αξιών.

Η πρώτη προσπάθεια νομισματικής σταθεροποίησης κατέληξε σε αποτυχία και για άλλους λόγους. Η Ελληνική κυβέρνηση δεν περιέκοψε τις δαπάνες, αλλά και δεν επέβαλε νέους φόρους, ούτε αύξησε τους φορολογικούς συντελεστές. Παράλληλα, το σύστημα συλλογής των φόρων είχε ήδη καταρρεύσει. Εξάλλου, η κυβέρνηση φάνηκε αδύναμη να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά το πρόβλημα της έλλειψης καταναλωτικών αγαθών. Μικρή ήταν η δυνατότητα ταχείας αύξησης της παραγωγής, της αποκατάστασης των συγκοινωνιών και της επανάληψης των εξωτερικών εμπορικών συναλλαγών, αφού ο πόλεμος στην υπόλοιπη Ευρώπη συνεχιζόταν.

Μετά το ξέσπασμα της εμφύλιας διαμάχης με τα Δεκεμβριανά, κάθε προσπάθεια οικονομικής ανόρθωσης σταμάτησε. Οι υπουργοί Οικονομίας και Οικονομικών παραιτήθηκαν μαζί με τους υπόλοιπους υπουργούς που είχε προτείνει το Ε.Α.Μ από τις 2 Δεκεμβρίου, και η κυβέρνηση προσέφυγε για άλλη μία φορά στην εκδοτική μηχανή για την κάλυψη τόσο των επειγουσών στρατιωτικών δαπανών, όσο και των τρεχουσών αναγκών του Δημοσίου.

Δεύτερη Απόπειρα Οικονομικής Σταθεροποίησης: Το Πρόγραμμα Βαρβαρέσου

Με απόφαση του Αντιβασιλέα Δαμασκηνού και τη σύμφωνη γνώμη των Βρετανών, οι οποίοι δεν εμπιστεύονταν τον Πλαστήρα, η κυβέρνηση Πλαστήρα αντικαταστάθηκε με την κυβέρνηση του μέχρι τότε αρχηγού του Στόλου αντιναυάρχου Πέτρου Βούλγαρη, η οποία, ως αυστηρώς υπηρεσιακή, θα διεξήγαγε και το δημοψήφισμα για το πολιτειακό. Κατά τη διάρκεια της κυβέρνησης Βούλγαρη έληξε στην Ευρώπη ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, με τη συνθηκολόγηση της Γερμανίας, στις 9 Μαΐου 1945 και επιχειρήθηκε ένα δεύτερο σταθεροποιητικό πρόγραμμα.

Η απελπιστική κατάσταση της οικονομίας και του χρηματοπιστωτικού συστήματος υπαγόρευε την ανάγκη για μία νέα προσπάθεια σταθεροποίησης. Στις 4 Ιουνίου 1945 ετέθη σε εφαρμογή ένα νέο σταθεροποιητικό πρόγραμμα. Κύριος εμπνευστής του ήταν ο Κυριάκος Βαρβαρέσος, που εκτός από Διοικητής της Τράπεζας έγινε και Αντιπρόεδρος της υπηρεσιακής κυβέρνησης Βούλγαρη. Οι βασικές κατευθυντήριες γραμμές του νέου σταθεροποιητικού προγράμματος συνοψίζονταν στα εξής: 1. αύξηση της εξωτερικής οικονομικής αρωγής προς την Ελλάδα, 2. επιβολή περιορισμών και ελέγχων των εισαγωγών εμπορευμάτων, 3. επιβολή ελέγχων τιμών και μισθών και καθορισμό ανώτατων τιμών πώλησης βασικών αγαθών διατροφής και ένδυσης, 4. αύξηση των ονομαστικών μισθών των χαμηλόμισθων ιδιωτικών και δημοσίων υπαλλήλων, 5. απαγόρευση της χρήσης χρυσού και ξένων νομισμάτων στις ιδιωτικές συναλλαγές, 6. υποτίμηση της δραχμής έναντι της στερλίνας και του δολαρίου. Η νέα ισοτιμία της δραχμής ως προς τη στερλίνα και το δολάριο καθορίστηκε στις 2.000 και 500 δραχμές, αντίστοιχα.

Η αύξηση των ονομαστικών μισθών, σε συνδυασμό με τους ελέγχους τιμών, προκάλεσε αύξηση των πραγματικών μισθών, με στόχο την ενίσχυση των κινήτρων για εργασία αντί για κερδοσκοπικές δραστηριότητες. Το σταθεροποιητικό πρόγραμμα του Βαρβαρέσου είχε επίσης ως στόχο την αναδιανομή του εισοδήματος προς όφελος των πιο αδύνατων κοινωνικών τάξεων. Για την εφαρμογή των ελέγχων επί των τιμών των προϊόντων, συγκροτήθηκε ειδικό σώμα αστυνομίας. Ο Βαρβαρέσος προσπάθησε να αντισταθμίσει την αύξηση των δημοσίων δαπανών με την επιβολή μιας έκτακτης εισφοράς επί των 'ασκούντων εμπόριο και βιομηχανία'. Υπολογίστηκε ότι ο φόρος αυτός θα απέδιδε περίπου 3 δισ. νέες δραχμές, ποσό ικανό για την κάλυψη του δημοσιονομικού ελλείμματος. Παράλληλα, δόθηκε στην Τράπεζα της Ελλάδος το μονοπωλιακό δικαίωμα αγοράς και πώλησης της χρυσής αγγλικής λίρας και του συναλλάγματος. Η τιμή της χρυσής λίρας καθορίστηκε στις 4.000 δραχμές. Σημειώνεται ότι στη 'μαύρη αγορά' η τιμή της λίρας ουδέποτε μειώθηκε κάτω από 12.000 δραχμές.

Οι άμεσες επιδράσεις του σταθεροποιητικού προγράμματος στα δημοσιονομικά και νομισματικά μεγέθη ήταν θετικές, καθώς πολύ γρήγορα αυξήθηκαν τα φορολογικά έσοδα, περιορίστηκε ο ρυθμός νομισματικής επέκτασης και ο πληθωρισμός και υπήρξε και μικρή ανατίμηση της δραχμής έναντι της χρυσής λίρας. Ωστόσο, από τα μέσα Ιουλίου το πρόγραμμα έπαψε να αποδίδει. Παρουσιάστηκαν σημαντικές ελλείψεις στην αγορά, ενώ οι θιγόμενοι από την έκτακτη εισφορά και την εισοδηματική πολιτική αντέδρασαν βίαια, με μαζικές διαδηλώσεις, προκαλώντας έντονη κοινωνική και πολιτική αναταραχή. Η κυβέρνηση και η διοίκηση αποδείχθηκαν ανίκανες να αντιμετωπίσουν την κατάσταση, και ο Βαρβαρέσος τελικά οδηγήθηκε σε παραίτηση, η προσπάθεια για σταθεροποίηση εγκαταλείφθηκε, και η οικονομία απειλήθηκε με νέα πληθωριστική κρίση.

Προετοιμασία για Εκλογές και Δημοψήφισμα, 1945-1946

Εκτός από την οικονομία, τα κυρίαρχα πολιτικά θέματα το φθινόπωρο του 1945 ήταν το ζήτημα του δημοψηφίσματος και των βουλευτικών εκλογών. Μετά την επίσκεψη του Δαμασκηνού στο Λονδίνο τον Σεπτέμβριο, και τις συνομιλίες του με τη νέα βρετανική κυβέρνηση του Clement Attlee, καταστρατηγήθηκε ακόμα ένας όρος της συμφωνίας της Βάρκιζας. Αποφασίστηκε η διεξαγωγή πρώτα των εκλογών, και μάλιστα για την εκλογή Αναθεωρητικής και όχι Συντακτικής Βουλής όπως είχε αρχικά συμφωνηθεί, και κατόπιν η διεξαγωγή του δημοψηφίσματος για το πολιτειακό. Ο Πρωθυπουργός Βούλγαρης, αφού καθόρισε τελικά ως ημέρα διεξαγωγής των εκλογών την 20ή Ιανουαρίου 1946, υπέβαλλε την οριστική παραίτηση της κυβέρνησής του στις 10 Οκτωβρίου 1945, επικαλούμενος την έλλειψη στήριξης από τα πολιτικά κόμματα. Ελλείψει άλλων καταλλήλων υποψηφίων τον αντικατέστησε προσωρινά ο ίδιος ο Αντιβασιλέας Δαμασκηνός, ο οποίος κατόπιν διόρισε ως υπηρεσιακό πρωθυπουργό τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο.

Στις 20 Νοεμβρίου, ο Δαμασκηνός συγκάλεσε συμβούλιο πολιτικών αρχηγών και πρώην πρωθυπουργών, στους οποίους ανακοίνωσε τα αποτελέσματα των συνομιλιών του με τους Βρετανούς: αναβολή του δημοψηφίσματος για το Μάρτιο του 1948, σχηματισμό κυβέρνησης συνασπισμού για να αντιμετωπιστεί το οξύ οικονομικό πρόβλημα της χώρας και να προετοιμαστούν οι επερχόμενες βουλευτικές εκλογές και εφαρμογή των σχεδίων Βρετανών οικονομολόγων για τη σταθεροποίηση της οικονομίας. Αυτοί ήταν οι όροι που του είχε θέσει ο Βρετανός υφυπουργός Hector McNeil, ο οποίος είχε επισκεφθεί την Ελλάδα, με την επισήμανση ότι η αποδοχή τους θα οδηγούσε άμεσα σε οικονομική βοήθεια από τη Μεγάλη Βρετανία.

Όλοι οι πολιτικοί αρχηγοί, πλην του επικεφαλής του Λαϊκού Κόμματος ο οποίος δεν συμφωνούσε με την αναβολή του δημοψηφίσματος, αποδέχθηκαν τους όρους, και ο Αντιβασιλέας επέλεξε το Θεμιστοκλή Σοφούλη, ως τον πρεσβύτερο πολιτικό αρχηγό της χώρας, ως Πρωθυπουργό. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Κ.Κ.Ε δεν είχε κληθεί στη σύσκεψη. Η υπηρεσιακή κυβέρνηση Κανελλόπουλου παραιτήθηκε αμέσως και την διαδέχθηκε η κυβέρνηση Σοφούλη, η οποία επιφορτίστηκε με την προετοιμασία για τις εκλογές και την υιοθέτηση ενός νέου σταθεροποιητικού προγράμματος.

Οι εκλογές τελικά έλαβαν χώρα τον Μάρτιο του 1946, χωρίς τη συμμετοχή του Κ.Κ.Ε. Ήταν οι πρώτες κοινοβουλευτικές εκλογές μετά το 1936.

Τρίτο Σταθεροποιητικό Πρόγραμμα και ‘Νομισματική Επιτροπή’

Τον Ιανουάριο του 1946, και μετά την εγκατάλειψη του ‘πειράματος’ Βαρβαρέσου, η Ελληνική κυβέρνηση είχε προσφύγει στην Μεγάλη Βρετανία για την παροχή οικονομικής και τεχνικής βοήθειας για την αντιμετώπιση του αδιεξόδου στο οποίο είχε περιέλθει η εθνική οικονομία. Με την Αγγλοελληνική Συμφωνία της 24ης Ιανουαρίου ξεκινά η τρίτη προσπάθεια δημοσιονομικής και νομισματικής σταθεροποίησης. Βρετανοί εμπειρογνώμονες καταφθάνουν στην Αθήνα για την κατάστρωση ενός σταθεροποιητικού προγράμματος, που κύρια προτεραιότητα έδινε στην αναμόρφωση της δημοσιονομικής διαχείρισης και στην επιβολή νομισματικής πειθαρχίας.

Η Βρετανία συμφώνησε στη χορήγηση ενός άτοκου δανείου 10 εκ. στερλινών, το οποίο θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ως ‘κάλυμμα’ της πιστωτικής κυκλοφορίας και παραιτήθηκε από κάθε αξίωσή της σχετικά με την αποπληρωμή των πολεμικών χρεών του 1940-1941. Συμφωνήθηκε το δάνειο να εξοφληθεί σε 10 ίσες ετήσιες δόσεις, εκκινώντας από την 1η Ιουλίου 1951. Περαιτέρω, η Βρετανική κυβέρνηση συμφώνησε στην πώληση, σε τιμή κόστους, καταναλωτικών αγαθών (ρουχισμός, μηχανήματα, γεωργικά εργαλεία) συνολικής αξίας 50 χιλιάδων στερλινών. Υποσχέθηκε επίσης να παράσχει τεχνική βοήθεια σε ευρεία κλίμακα με την εγκατάσταση ειδικών εμπειρογνομόνων στα αρμόδια υπουργεία, όπως και να επισκευάσει τις ζημιές στην παραγωγική υποδομή της χώρας.

Η κυβέρνηση υποχρεώθηκε να αυξήσει τους φορολογικούς συντελεστές, να περικόψει τις δημόσιες δαπάνες και να αναλάβει πρωτοβουλίες βελτίωσης του φοροεισπρακτικού μηχανισμού. Για το σκοπό αυτό ανέλαβε την υποχρέωση να καταστρώσει ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής και να δημοσιεύει μηνιαίες καταστάσεις των εσόδων και εξόδων για τον έλεγχο της προόδου της εκτέλεσης του σταθεροποιητικού προγράμματος. Υποχρεώθηκε, επίσης, να προσαρμόσει τους μισθούς στο επίπεδο των τιμών, έτσι ώστε να βελτιωθεί η αγοραστική ικανότητα των χαμηλότερων εισοδηματικών τάξεων, όπως και να καθιερώσει αυστηρούς ελέγχους στις τιμές. Τέλος, η Ελληνική κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωση να καταθέσει ως ‘κάλυμμα’ του ελληνικού νομίσματος σε ειδικό λογαριασμό στην Τράπεζα της Αγγλίας 15 εκ. στερλίνες επιπλέον των 10 εκ., ώστε το συνολικό ‘κάλυμμα’ να ανέλθει σε 25 εκ. στερλίνες.

Η δραχμή υποτιμήθηκε και η ισοτιμία με τα άλλα νομίσματα καθορίστηκε κοντά στις τιμές της ελεύθερης ‘μαύρης’ αγοράς. Η ισοτιμία δραχμής / στερλίνας καθορίστηκε στις 20.000 δραχμές και η ισοτιμία δραχμής / δολαρίου στις 5.000 δραχμές. Για τη διακράτηση σταθερής της ισοτιμίας, η Τράπεζα της Ελλάδος πουλούσε απεριορίστα χρυσό και συνάλλαγμα μέσω πράξεων ανοικτής αγοράς.

Με το νόμο της 9ης Μαρτίου 1946, *Περί Συστάσεως και Λειτουργίας Νομισματικής Επιτροπής*, δημιουργήθηκε ένα πανίσχυρο όργανο, η Νομισματική Επιτροπή, με έδρα το κεντρικό κατάστημα της Τράπεζας της Ελλάδος. Η Επιτροπή αυτή αποτελείτο από τους Έλληνες Υπουργούς Συντονισμού (Πρόεδρο) και Οικονομικών, το Διοικητή της Τράπεζας καθώς και από έναν αντιπρόσωπο των κυβερνήσεων της Βρετανίας και των ΗΠΑ (άρθρο 1). Έργο της ήταν ο έλεγχος της έκδοσης νέου χρήματος (άρθρο 2) και η περιφρούρηση της συναλλαγματικής σταθερότητας (άρθρο 3). Στα χρόνια που ακολούθησαν η Νομισματική Επιτροπή έπαιξε κεντρικό ρόλο στην οικονομική πολιτική.

Η Καταπολέμηση του Υπερπληθωρισμού

Οι επιδράσεις του σταθεροποιητικού προγράμματος ήταν άμεσες. Η βελτίωση των δημοσιονομικών δεικτών προκάλεσε μία ευνοϊκή εξέλιξη των νομισματικών μεγεθών. Κατά το οικονομικό έτος 1945-46, το ποσοστό των συνολικών εσόδων αυξήθηκε στο 59% των συνολικών δημοσίων δαπανών, συγκρινόμενο με μόνο 22% το προηγούμενο έτος (1944-45). Ο μηνιαίος πληθωρισμός μειώθηκε από 78% τον Ιανουάριο του 1946 σε 2% το Μάρτιο. Από τον Απρίλιο μέχρι το Δεκέμβριο, ο μηνιαίος ρυθμός αύξησης των τιμών δεν ξεπέρασε το 4%. Ως εκ τούτου, οι συναλλαγματικές διακυμάνσεις περιορίστηκαν σημαντικά.

Η ισοτιμία δραχμής/στερλίνας κυμαινόταν μεταξύ μιας ελάχιστης τιμής 13.000 δραχμές το Μάιο, και μιας μέγιστης τιμής 13.700 δραχμές το Δεκέμβριο. Η προσπάθεια της σταθεροποίησης υποστηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό από την άνοδο της οικονομικής δραστηριότητας. Ο όγκος της βιομηχανικής παραγωγής αυξήθηκε το 1946 κατά 64% σε σχέση με το 1945, και 18,5% το πρώτο εξάμηνο του 1947. Κατά τον υπολογισμό του Ζολώτα (1950, σελ. 41), το εθνικό εισόδημα το 1946 αυξήθηκε στο μισό περίπου του προπολεμικού.

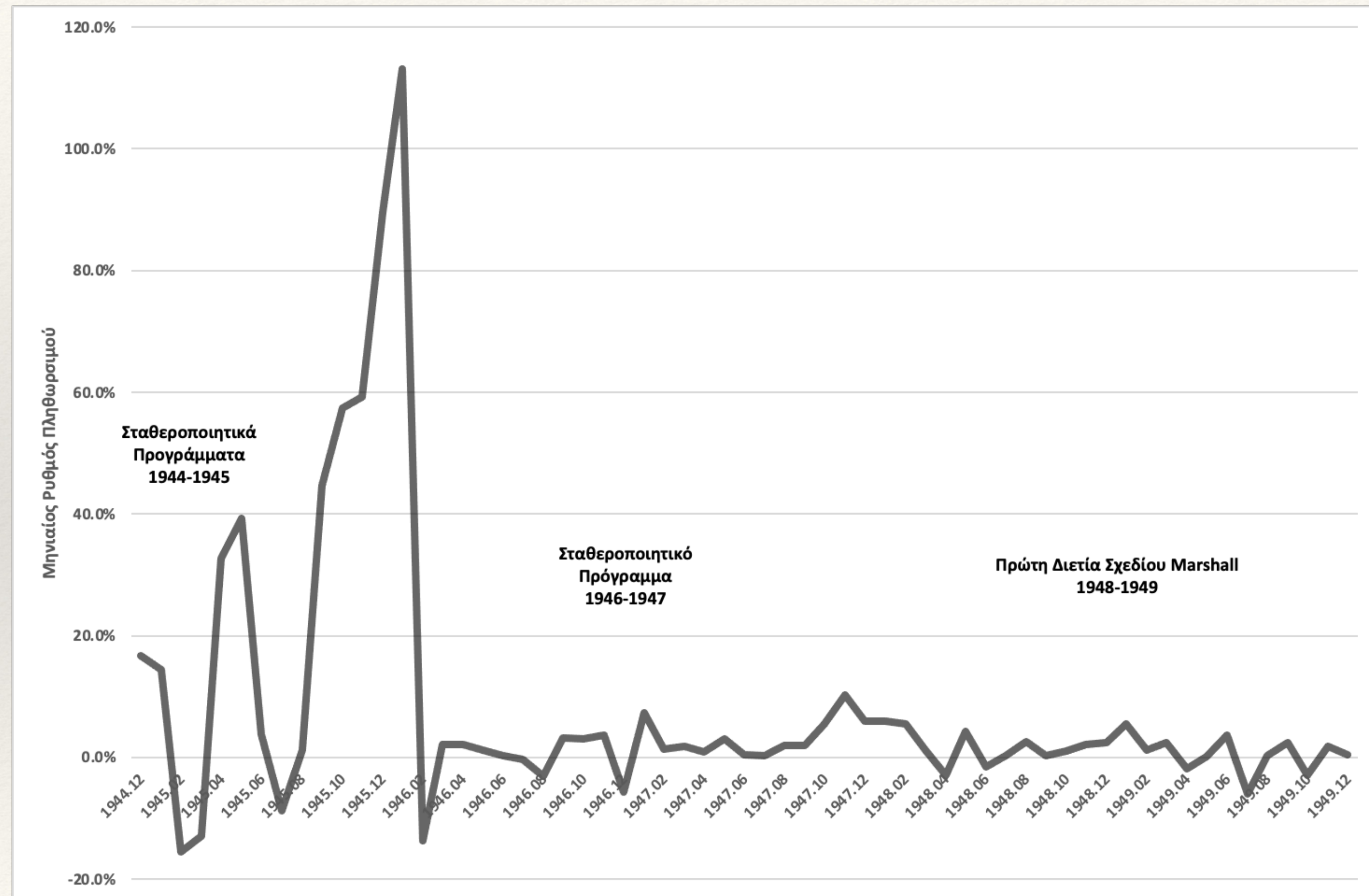
Οι ευνοϊκές δημοσιονομικές και νομισματικές εξελίξεις συνεχίστηκαν σε όλη τη διάρκεια του 1947.

Η χαλιναγωγή των πληθωριστικών προσδοκιών κατέστη δυνατή μόνο μετά την παρέλευση 15 μηνών και την ανάληψη τριών διαδοχικών σταθεροποιητικών προγραμμάτων. Αντιθέτως, χώρες που είχαν επίσης την εμπειρία ενός υπερπληθωρισμού, όπως η Γερμανία, η Ουγγαρία, η Αυστρία και η Πολωνία μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και η Ουγγαρία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, επέτυχαν νομισματική σταθερότητα πολύ πιο σύντομα, και δίχως να προηγηθεί σημαντική αύξηση της ανεργίας. Στις περιπτώσεις των χωρών αυτών, οι πληθωριστικές προσδοκίες προσαρμόσθηκαν ταχύτερα στο νέο καθεστώς δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, με αποτέλεσμα την ταχύτερη σταθεροποίηση του επιπέδου τιμών και μισθών (Sargent 1982, Bomberger and Makinen 1983).

Η τρίτη προσπάθεια σταθεροποίησης πραγματοποιήθηκε την εποχή της κλιμάκωσης του εμφυλίου πολέμου που, εκτός των άλλων, προκάλεσε σημαντικές οικονομικές διαταραχές, κυρίως στον αγροτικό τομέα, μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμού προς τα αστικά κέντρα, αύξηση των δημοσίων δαπανών και ένταση της αβεβαιότητας, με δυσμενείς συνέπειες για την ανάληψη παραγωγικών και επιχειρηματικών πρωτοβουλιών.

Ωστόσο, παρά την κλιμάκωση του εμφυλίου και τις εγγενείς της αδυναμίες, η σταθεροποιητική αυτή προσπάθεια αποδείχθηκε ως η πλέον μακρόχρονη και ολοκληρωμένη. Ενισχύθηκε από την πολιτική εξομάλυνση και την αύξηση της ξένης βοήθειας, ιδίως με το σχέδιο Marshall. Η σταδιακή βελτίωση των δημοσίων οικονομικών ενισχύθηκε από την ανασυγκρότηση του παραγωγικού μηχανισμού.

Η Αποκλιμάκωση του Πληθωρισμού, 1945-1949

Εκλογές, Κλιμάκωση του Εμφυλίου, Δημοψήφισμα και Εμπλοκή των Η.Π.Α

Οι εμφύλιες συγκρούσεις αναζωπυρώθηκαν μετά την επίθεση ομάδας ανταρτών στο Σταθμό Χωροφυλακής Λιτοχώρου Πιερίας τη νύχτα της 30ής Μαρτίου 1946, παραμονή των κοινοβουλευτικών εκλογών που είχαν προκηρυχθεί στο μεταξύ, και από τις οποίες απείχε το Κ.Κ.Ε. Ο Ε.Λ.Α.Σ αναδιοργανώθηκε και τον Δεκέμβριο του 1946 μετονομάστηκε σε Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (Δ.Σ.Ε). Μεταξύ 1946 και 1949 κλιμακώθηκε η τελευταία φάση του εμφυλίου πολέμου.

Οι εκλογές της 31ης Μαρτίου 1946 ήταν οι πρώτες μετά την απελευθέρωση και η Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων (Η.Π.Ε), με μεγαλύτερη συνιστώσα το Λαϊκό Κόμμα, κατέκτησε την απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία με 206 από τις 354 έδρες της Βουλής. Πρωθυπουργός ανέλαβε ως την σύγκληση της Βουλής ο Παναγιώτης Πουλίτσας, επικεφαλής κυβέρνησης συνασπισμού Η.Π.Ε και Ε.Π.Ε. (Εθνική Πολιτική Ένωση). Επικεφαλής της Ε.Π.Ε ήταν ο Σοφοκλής Βενιζέλος. Ο επικεφαλής του Κόμματος των Φιλελευθέρων (Κ.Φ) Θεμιστοκλής Σοφούλης δεν μετείχε στην κυβέρνηση. Μετά από διαφωνία των κομμάτων ο συνασπισμός διαλύθηκε και μετά τη σύγκληση της Βουλής Πρωθυπουργός ανέλαβε ο Κωνσταντίνος Τσαλδάρης, επικεφαλής του Λαϊκού Κόμματος.

Την 1η Σεπτεμβρίου 1946 διενεργήθηκε δημοψήφισμα, μετά από απαίτηση του Λαϊκού Κόμματος να επισπευστεί σε σχέση με το 1948 για το οποίο είχε αρχικά προβλεφθεί. Το αποτέλεσμα, το οποίο πολλοί θεωρούν διαβλητό, ήταν 68,8% υπέρ της επαναφοράς της Βασιλευομένης Δημοκρατίας, 11,4% υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας και 19,8% λευκά.

Μετά την επάνοδο του Βασιλιά Γεωργίου Β' τον Ιούνιο του 1946, αρχικά οι Βρετανοί και κατόπιν οι Η.Π.Α επεδίωξαν εκ νέου τον σχηματισμό κυβερνήσεων συνεργασίας προκειμένου να υπάρξει από κοινού διαχείριση της διεξαγωγής του εμφυλίου πολέμου και της εξωτερικής βοήθειας από τα κύρια αστικά κοινοβουλευτικά κόμματα.

Με δεδομένη την πρόθεση των Βρετανών να αποχωρήσουν από την Ελλάδα, η ελληνική κυβέρνηση είχε ήδη στραφεί προς τις Η.Π.Α, τις οποίες επισκέφτηκε τον Δεκέμβριο του 1946 ο Πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Τσαλδάρης. Οι Η.Π.Α έστειλαν στην Ελλάδα, στις αρχές Ιανουαρίου 1947, επιτροπή εμπειρογνομόνων. Ένα από τα πολιτικά αιτήματα της αμερικανικής πλευράς ήταν η δημιουργία κυβέρνησης ευρύτερης συνεργασίας με τη συμμετοχή και των κεντρώων κομμάτων.

Κατόπιν της αμερικανικής πίεσης η κυβέρνηση Τσαλδάρη παραιτήθηκε και στις 24 Ιανουαρίου 1947 σχηματίστηκε ευρύτερη κυβέρνηση συνεργασίας με νέο Πρωθυπουργό τον Δημήτριο Μάξιμο. Οι Η.Π.Α εξέφρασαν επίσημα τη στήριξή τους στην Ελλάδα με το δόγμα Τρούμαν (Truman) που ανακοινώθηκε από τον Αμερικανό πρόεδρο στις 12 Μαρτίου 1947.

Το Δόγμα Τρούμαν και η Ένταξη της Ελλάδας στη Δύση

Με βάση το δόγμα Τρούμαν οι Η.Π.Α θα εξασφάλιζαν στην Ελλάδα οικονομική, τεχνική και στρατιωτική υποστήριξη. Το σχέδιο για βοήθεια στην Ελλάδα εγκρίθηκε από το Κογκρέσο στις 10 Μαΐου και στις 22 Μαΐου έγινε νόμος του Αμερικανικού κράτους. Το δόγμα Τρούμαν συνιστά την πρώτη επέμβαση των ΗΠΑ στα εσωτερικά θέματα μίας άλλης χώρας μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ για την Ελλάδα ακολουθεί το ξέσπασμα της τέταρτης φάσης του εμφυλίου πολέμου και σηματοδοτεί την ένταξη της στο δυτικό στρατόπεδο στον Ψυχρό Πόλεμο που ακολούθησε.

Οι όροι της αμερικανικής βοήθειας καθορίστηκαν με την υπογραφή της ελληνοαμερικανικής συμφωνίας στις 20 Ιουνίου 1947. Σημαντική πολιτική εξέλιξη στο διάστημα αυτό υπήρξε ο αιφνίδιος θάνατος του Βασιλιά Γεωργίου την 1η Απριλίου 1947. Τον Γεώργιο διαδέχτηκε ο μικρότερός του αδελφός Παύλος.

Με την οικονομική και στρατιωτική βοήθεια των ΗΠΑ, ο κυβερνητικός στρατός επικράτησε και τον Οκτώβριο του 1949 το στρατιωτικό σκέλος του αιματηρού εμφυλίου πολέμου έληξε με ήττα του Δημοκρατικού Στρατού.

Ο εμφύλιος πόλεμος της περιόδου 1946-1949 αποτέλεσε την κορυφαία και τραγικότερη αντιπαράθεση στην ελληνική κοινωνία από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, με μεγάλες ανθρώπινες απώλειες και δυσμενέστατες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνέπειες που σφράγισαν την μεταπολεμική πορεία της Ελλάδας. Οι επιπτώσεις του σφράγισαν την πορεία της χώρας για τουλάχιστον ένα τέταρτο του αιώνα μετά το τερματισμό του.

Ο Ρόλος της Ξένης Βοήθειας και η Οικονομική Ανασυγκρότηση

Ένα από τα πιο σημαντικά ίσως στοιχεία της σταθεροποιητικής προσπάθειας μετά το 1946 ήταν η αύξηση της ξένης βοήθειας και η χαλάρωση ορισμένων από τους περιορισμούς στις εισαγωγές. Με τον τρόπο αυτό, επετεύχθη ο ομαλότερος εφοδιασμός της αγοράς και έτσι συγκρατήθηκαν οι πληθωριστικές πιέσεις.

Αμέσως μετά την απελευθέρωση, παραχωρήθηκε στην Ελλάδα σημαντική ξένη βοήθεια, αρχικά από την Στρατιωτική Υπηρεσία Αρωγής (Military Liaison ή M.L) της Μεγάλης Βρετανίας και κατόπιν από τη Διοίκηση Περίθαλψης και Ανασυγκρότησης των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, ή U.N.R.R.A). Με τις εισαγωγές τροφίμων, ειδών ιματισμού, μηχανημάτων και πρώτων υλών αντιμετωπίστηκαν οι βασικές ανάγκες του πληθυσμού και άρχισε μία πρώτη προσπάθεια ανασυγκρότησης του παραγωγικού μηχανισμού. Από την απελευθέρωση έως και το Μάρτιο του 1945, η M.L είχε διανείμει, δωρεάν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, 142.000 τόνους τρόφιμα και 61.000 τόνους καύσιμα, ιματισμό, γεωργικά εφόδια κ.λπ. Ακόμη, εισήγαγε 943 αυτοκίνητα και 135 ελκυστήρες. Μεταξύ Απριλίου 1945 και Μαΐου 1947, η U.N.R.R.A έφερε στην Ελλάδα εφόδια αξίας 416,2 εκ. δολαρίων, εκ των οποίων περισσότερα από τα μισά ήταν τρόφιμα και είδη ιματισμού και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Το μεγαλύτερο μέρος από τα εφόδια της U.N.R.R.A διετεθήσαν στον πληθυσμό σε τιμές που ορίζονταν από ειδική επιτροπή, και τα έσοδα περιέρχονταν στο κράτος. Τα έσοδα αυτά υπήρξαν σημαντική πηγή εσόδων για το Δημόσιο.

Σημαντικό ρόλο έπαιξαν, όμως, και οι παροχές της Συμφωνίας του Λονδίνου, της 24ης Ιανουαρίου 1946 (10 εκ. στερλίνες), καθώς και τα δάνεια με ευνοϊκούς όρους από τις Η.Π.Α (115 εκ. δολάρια). Οι παροχές αυτές χρησιμοποιήθηκαν για τη σταθεροποίηση της δραχμής, τη χρηματοδότηση εισαγωγών ειδών ιματισμού, υλικών και μηχανημάτων, την αποκατάσταση των συγκοινωνιών, την οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων και την ανασυγκρότηση του ελληνικού εμπορικού στόλου (με πλοία τύπου Liberty).

Στα τέλη του 1946, η Βρετανία δήλωσε ότι αδυνατούσε να συνεχίσει την παροχή οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα. Η κυβέρνηση στράφηκε τότε προς τις Η.Π.Α, η κυβέρνηση των οποίων απέστειλε τον Ιανουάριο του 1947 την επιτροπή Porter, προκειμένου να μελετήσει τις ανάγκες της χώρας. Πριν, όμως, η επιτροπή τελειώσει το έργο της, εξαγγέλθηκε το Δόγμα Truman.

Το Δόγμα Truman ήταν η πολιτική που διατύπωσε ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Harry Truman σε ομιλία του στις 12 Μαρτίου 1947, δηλώνοντας πως οι Ηνωμένες Πολιτείες θα υποστήριζαν την Ελλάδα και την Τουρκία οικονομικά και στρατιωτικά για να αποτρέψει την πτώση τους στην Σοβιετική επιρροή. Το Δόγμα επεκτάθηκε ανεπίσημα για να γίνει η βάση της Αμερικανικής πολιτικής στον Ψυχρό Πόλεμο σε όλη την Ευρώπη και τον κόσμο. Μετατόπισε την Αμερικανική εξωτερική πολιτική προς τη Σοβιετική Ένωση από την χαλάρωση της έντασης (détente) σε μια πολιτική ανάσχεσης της Σοβιετικής επέκτασης.

Για την Ελλάδα, διετεθήσαν 300 εκ. δολάρια, τα μισά περίπου για στρατιωτικές δαπάνες και τα άλλα μισά ως οικονομική βοήθεια. Δόθηκαν επίσης επιπλέον 50 εκ. δολάρια για την αγορά εφοδίων για τον πληθυσμό. Για τη διαχείριση της βοήθειας, δημιουργήθηκε ειδικός οργανισμός. Η βοήθεια αυτή αντικατέστησε τη βοήθεια μέσω της UNRRA έως ότου υλοποιηθεί το σχέδιο Marshall, που κάλυπτε τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και την Ελλάδα.

Το Σχέδιο Marshall, 1948-1952

Το Σχέδιο Marshall (επίσημα το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Ανάκαμψης) ήταν μια αμερικανική πρωτοβουλία που εγκρίθηκε το 1948 για να βοηθήσει την ανασυγκρότηση των καταστραμένων από τον πόλεμο οικονομιών της Δυτικής Ευρώπης. Εξαγγέλθηκε από τον Υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ George Marshall, σε ομιλία του στο Πανεπιστήμιο του Harvard στις 5 Ιουνίου 1947. Η ομιλία περιέγραφε τη δυσλειτουργία των ευρωπαϊκών οικονομιών και παρουσίασε τη ανάγκη για αμερικανική βοήθεια για την προώθηση της ανάκαμψης και της ανασυγκρότησης της Ευρώπης.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες διέθεσαν πάνω από 12 δισεκατομμύρια δολάρια (σχεδόν 100 δισεκατομμύρια δολάρια σε τιμές του 2018) σε βοήθεια για την ανασυγκρότηση των δυτικοευρωπαϊκών οικονομιών. Αντικαθιστώντας μια προηγούμενη πρόταση για σχέδιο Morgenthau, το σχέδιο Marshall λειτούργησε για τέσσερα χρόνια, αρχίζοντας στις 3 Απριλίου 1948.

Οι στόχοι των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν η ανασυγκρότηση των κατεστραμμένων από τον πόλεμο οικονομιών, η άρση των εμπορικών φραγμών, ο εκσυγχρονισμός της βιομηχανίας, η βελτίωση της ευρωπαϊκής ευημερίας και η πρόληψη της διάδοσης του κομμουνισμού. Το σχέδιο Marshall απαιτούσε μείωση των διακρατικών εμποδίων στο διεθνές εμπόριο, απελευθέρωση των οικονομιών με την κατάργηση πολλών κανονιστικών ρυθμίσεων και ενθάρρυνε την αύξηση της παραγωγικότητας καθώς και την υιοθέτηση σύγχρονων επιχειρηματικών διαδικασιών.

Η ενίσχυση του σχεδίου Marshall μοιράστηκε μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών κατά προσέγγιση σε κατά κεφαλήν βάση. Ένα μεγαλύτερο ποσοστό δόθηκε στις μεγάλες βιομηχανικές χώρες, καθώς η επικρατούσα άποψη ήταν ότι η αναζωογόνησή τους ήταν απαραίτητη για τη γενικότερη ευρωπαϊκή ανάκαμψη. Κάπως περισσότερη κατά κεφαλήν βοήθεια κατευθύνθηκε επίσης προς τις συμμαχικές χώρες, με λιγότερη βοήθεια για εκείνες που ήταν μέρος του Άξονα ή παρέμειναν ουδέτερες. Ο μεγαλύτερος αποδέκτης των χρημάτων του σχεδίου Marshall ήταν το Ηνωμένο Βασίλειο (το οποίο έλαβε περίπου το 26% του συνόλου), ακολουθούμενο από τη Γαλλία (18%) και τη Δυτική Γερμανία (11%). Δεκαοκτώ ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, έλαβαν σημαντική βοήθεια από το Σχέδιο Marshall.

Το Σχέδιο Marshall και η Ελλάδα

Μέσω του σχεδίου Marshall, διετεθή στην Ελλάδα περίπου ένα δισεκατομμύριο δολάρια. Η χορηγούμενη βοήθεια ήταν τόσο άμεση όσο και έμμεση. Η άμεση βοήθεια συνίστατο σε χρηματική βοήθεια σε δολάρια για την αγορά αγαθών από τις ΗΠΑ. Η έμμεση βοήθεια έλαβε τη μορφή των τραβηκτικών δικαιωμάτων (drawing rights) για την πληρωμή των εισαγόμενων αγαθών από άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Με άλλα λόγια, τα εμπορικά ελλείμματα σε διμερείς συναλλαγές μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών χρηματοδοτούνταν μέσω των δικαιωμάτων αυτών.

Προκειμένου να εκταμιευθεί η βοήθεια, η Ελληνική κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωση να συντάξει ένα πολυετές πρόγραμμα ανασυγκρότησης για την περίοδο 1948-52. Το πρόγραμμα αυτό, παρότι ήταν ατελές και δεν εφαρμόσθηκε παρά μόνο εν μέρει, ήταν η πρώτη ίσως προσπάθεια ολοκληρωμένου οικονομικού προγραμματισμού στην Ελλάδα.

Μέσω του σχεδίου Marshall, χρηματοδοτήθηκε η ανασυγκρότηση του κρατικού, γεωργικού και βιομηχανικού τομέα, καλύφθηκαν σε μεγάλο βαθμό τα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού και έγιναν ορισμένα βασικά έργα υποδομής. Σε αντίθεση με τη βοήθεια που διετεθή στη χώρα αμέσως μετά την απελευθέρωση, το σχέδιο Marshall δεν χρησιμοποιήθηκε μόνο για τη στήριξη της κατανάλωσης. Παρά τις αδυναμίες των κυβερνήσεων και της δημόσιας διοίκησης, που δεν επέτρεψαν την πιο αποτελεσματική χρησιμοποίησή της, η Αμερικανική οικονομική βοήθεια έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μεταπολεμική ανασυγκρότηση της Ελλάδας.

Ο Εκατομμυριοστός Τόννος Βοήθειας μέσω του Σχεδίου Marshall φθάνει στην Ελλάδα

Από την Απελευθέρωση στον Εμφύλιο: Μια Αποτίμηση

Η πενταετία από την απελευθέρωση έως το τέλος του εμφυλίου είναι μία περίοδος μεγάλης αστάθειας και ρευστότητας σε όλα τα ζητήματα, από τα ιδεολογικά και εθνικά, μέχρι τα κοινωνικά, τα πολιτικά και τα οικονομικά. Ωστόσο, σταδιακά, και παρά τον κλιμακούμενο εμφύλιο, αποκαθίστανται οι θεσμοί, η οικονομία σταθεροποιείται και ανακάμπτει, η κοινωνία και το πολιτικό σύστημα βρίσκουν τον βηματισμό τους και καθορίζεται το πολίτευμα ως Βασιλευόμενη Δημοκρατία. Σημαντική στη διαδικασία αυτή ήταν η συνδρομή της ξένης βοήθειας, αρχικά από τη Βρετανία και μετά το 1947 από τις Η.Π.Α, μέσω του Δόγματος Truman και του Σχεδίου Marshall. Επιπλέον, οριστικοποιείται η ένταξη της Ελλάδας στη Δυτική Συμμαχία των κοινοβουλευτικών δημοκρατιών και μεικτών οικονομιών της αγοράς, με επικεφαλής τις Η.Π.Α. Δεδομένου ότι διεθνώς κατά την περίοδο αυτή τελειώνει ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και ξεκινά ο 'ψυχρός πόλεμος', η ένταξη της Ελλάδας στη Δυτική Συμμαχία σταθεροποιεί και τα σύνορα της, όπως είχαν διαμορφωθεί πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με την προσθήκη μάλιστα και των Δωδεκανήσων, τα οποία ως τότε κατείχε η Ιταλία. Αυτά που παραμένουν ως ανοικτά ζητήματα, και που μάλιστα θα οξυνθούν στην δεκαετία του 1950 είναι οι πληγές που δημιούργησε ο εμφύλιος, το Κυπριακό και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Στο πεδίο της οικονομίας, οι προσπάθειες σταθεροποίησης, η εξωτερική βοήθεια και το σχέδιο Marshall ήταν κρίσιμοι παράγοντες για τη θεμελίωση της ανάκαμψης της παραγωγής, της απασχόλησης και των πραγματικών εισοδημάτων. Εκτιμάται ότι το 1945, μετά το τέλος της κατοχής, το ελληνικό πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ βρισκόταν σε χαμηλότερα επίπεδα ακόμη και από το 1833. Μέχρι το τέλος του εμφυλίου πολέμου, το 1949 το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ είχε σχεδόν διπλασιαστεί σε σχέση με το 1945, ενώ είχε μειωθεί αισθητά και ο πληθωρισμός.